

*Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2023. № 6.*

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.48>

УДК 338

*О. С. Мордовцев,
к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
Харківський Національний Автомобільно-Дорожній Університет
старший науковий співробітник,
Український Державний Науково-Дослідний Інститут «Ресурс»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1653-5440>
Є. М. Гелеверя,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та маркетингу,
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1413-6529>
Р. А. Любушин,
аспірант кафедри економіки та маркетингу,
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7896-6524>*

РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ НА ОСНОВІ ЇХ МЕРЕЖЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

*O. Mordovtsev,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
Kharkiv National Automobile and Highway University
Senior Researcher, Ukrainian State Research Institute "Resource"
Y. Geleverya,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and marketing,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
R. Lyubushin,
Postgraduate student of the Department of Economics and marketing,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

DEVELOPMENT OF A MECHANISM FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF THE FUEL AND ENERGY COMPLEX BASED ON THEIR NETWORK INTERACTION

Статтю присвячено вирішенню проблем формування та впровадження механізму забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії. З'ясовано, що в сучасних умовах України забезпеченість підприємств паливно-енергетичного комплексу правильною організацією мережевого співробітництва та взаємодії є запорукою успіху усієї галузі. Доведено, що в умовах воєнно-політичних небезпек та сучасних загроз і викликів економічній безпеці підприємств паливно-енергетичного комплексу, найбільш актуальним є надання протидії негативним процесам на основі розробки механізмів та інструментів забезпечення економічної безпеки даних підприємств. Обґрунтовано, що механізм економічної безпеки покликано організаційно оформити взаємодію підприємства із зовнішнім оточенням, але з урахуванням пріоритетності її інтересів, що дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш важливих аспектах економічної безпеки. Сформовано універсальний та дієвий механізм забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії. Визначені основні елементи та компоненти розробленого механізму забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу. Визначені загрози економічній безпеці підприємств паливно-енергетичного комплексу. Зроблено висновок, що реалізація запропонованого механізму дозволить отримати наступні результати, зокрема: впровадити нові джерела зростання обсягів нафтогазовидобутку, обсягів продукції нафтогазопереробної та нафтогазохімічної галузі; надасть підґрунтя до прийняття нормативних правових актів на державному, регіональному і місцевому рівнях, що впливають на розвиток галузі; дозволить створити основу для технічного переозброєння господарюючих суб'єктів паливно-енергетичного комплексу на основі інноваційних технологій та обладнання; підвищити рівень раціонального використання ресурсів на основі впровадження інноваційних технологій; забезпечить сталого екологічного розвитку діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу.

The article is concerned with solving the problems of formation and implementation of a mechanism for ensuring the economic security of enterprises of the fuel and energy complex on the basis of their network interaction. It has been found that in the current conditions of Ukraine, the provision of enterprises of the fuel and energy complex with the correct organisation of network cooperation and

interaction is the key to the success of the entire industry. It is proved that in the context of military-political dangers and modern threats and challenges to the economic security of enterprises of the fuel and energy complex, the most relevant is to counteract negative processes by developing mechanisms and tools to ensure the economic security of these enterprises. It is substantiated that the economic security mechanism is designed to organise the interaction of an enterprise with its external environment, but with due regard for the priority of its interests, which allows focusing on the most important aspects of economic security. A universal and effective mechanism for ensuring the economic security of enterprises of the fuel and energy complex on the basis of their network interaction has been formed. The main elements and components of the developed mechanism for ensuring the economic security of enterprises of the fuel and energy complex are determined. Threats to the economic security of enterprises of the fuel and energy complex have been identified. It is concluded that the implementation of the proposed mechanism will allow obtaining the following results, in particular: to introduce new sources of growth in oil and gas production, volumes of products of the oil and gas processing and petrochemical industries; provide a basis for the adoption of regulatory legal acts at the State, regional and local levels that affect the development of the industry; create a basis for technical re-equipment of economic entities of the fuel and energy complex on the basis of innovative technologies and equipment; increase

Ключові слова: *паливно-енергетичний комплекс, економічна безпека, механізм, загроза, зберігання, транспортування.*

Key words: *fuel and energy complex, economic security, mechanism, threat, storage, transportation.*

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія проти України, негативно відбивається на багатьох сферах економіки, в тому числі на паливно-енергетичному комплексі. Обмеження, викликані війною, посилюються внутрішніми викликами і загрозами, зумовленими інституційними і галузевими факторами: погіршення якості запасів нафти, відсутність власних технологій освоєння важковидобувних запасів, дія інституційних пасток (інвестиційна, псевдоінноваційної активності, наздоганяючого розвитку і копіювання, освіти), що негативним чином

позначається на економічній безпеці підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Порушення стратегічної стійкості підприємств паливно-енергетичного комплексу може призвести не тільки до фінансових втрат через збільшення собівартості нафтогазовидобутку, скорочення обсягів виробництва, а й до кадрових ризиків (скорочення штату) як на підприємствах комплексу, так й в забезпечувальних галузях, що негативним чином позначиться на національній, економічній та енергетичній безпеці країни.

Експерти галузей промисловості відзначають, що в сучасних умовах України забезпеченість підприємств паливно-енергетичного комплексу правильною організацією мережевого співробітництва та взаємодії є запорукою успіху усєї галузі. Позитивними ефектами мережевої взаємодії суб'єктів господарювання також є збільшення прибутку і частки ринку, зниження витрат, оптимальне комбінування і використання ресурсів, підвищення виробничого, інвестиційного та фінансового потенціалу. Таким чином, використання переваг мережевої взаємодії є найбільш пріоритетним при розробці механізмів та інструментів забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу в сучасних умовах українського бізнес-середовища і поствоєнних відновлювальних заходів, що обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика побудови ефективної системи економічної безпеки підприємств різних галузей народного господарства, в тому числі ц паливно-енергетичного комплексу України є центральним місцем досліджень вітчизняних вчених, таких як Суходоля О.М., Харазішвілі Ю.М., Бобро Д.Г., Сменковський А.Ю., Рябцев Г.Л., Завгородня С.П. [1], Щуров І. [2], Павленко І. [3], Гораль Л.Т. [4], Правдюк Н.Л. Ярославський А.О. [5], Варічева Р.В. [6], . Сосновська О.О. [7], Доценко І.О. [8] та багатьох інших. Але, незважаючи на проведені цими вченими змістовні та теоретико-практичні дослідження, досі залишається не вирішені питання щодо способів функціонування цієї системи, тобто відсутній ефективний механізм

забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу, який був би побудований на основі сучасних інноваційних підходів.

Мета та завдання дослідження. Метою даної роботи є розробка універсального та дієвого механізму забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу з використанням інструментарію мережевої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнно-політичних небезпек та сучасних загроз і викликів економічній безпеці підприємств паливно-енергетичного комплексу, найбільш актуальним є надання протидії негативним процесам на основі розробки механізмів та інструментів забезпечення економічної безпеки даних підприємств. Під механізмом економічної безпеки підприємства будемо розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів і порядок їх функціонування, що сприяють попередженню і нейтралізації загроз і досягненню цілей підприємства [1].

При формуванні механізму важливо враховувати реальні умови його функціонування. Сам механізм економічної безпеки покликаний організаційно оформити взаємодію підприємства із зовнішнім оточенням, але з урахуванням пріоритетності її інтересів, що дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш важливих аспектах економічної безпеки [2]. У мережевому підході особливе значення має узгодженість інтересів суб'єктів економічної безпеки (персоналу, власників, мережевих агентів, держави).

На основі аналізу підходів до забезпечення економічної безпеки підприємств, форм міжфірмової взаємодії, ідентифікованих сучасних викликів та загроз економічній безпеці підприємств (фінансових, інституційних, технологічних, політичних) сформовано механізм забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії (рис. 1).

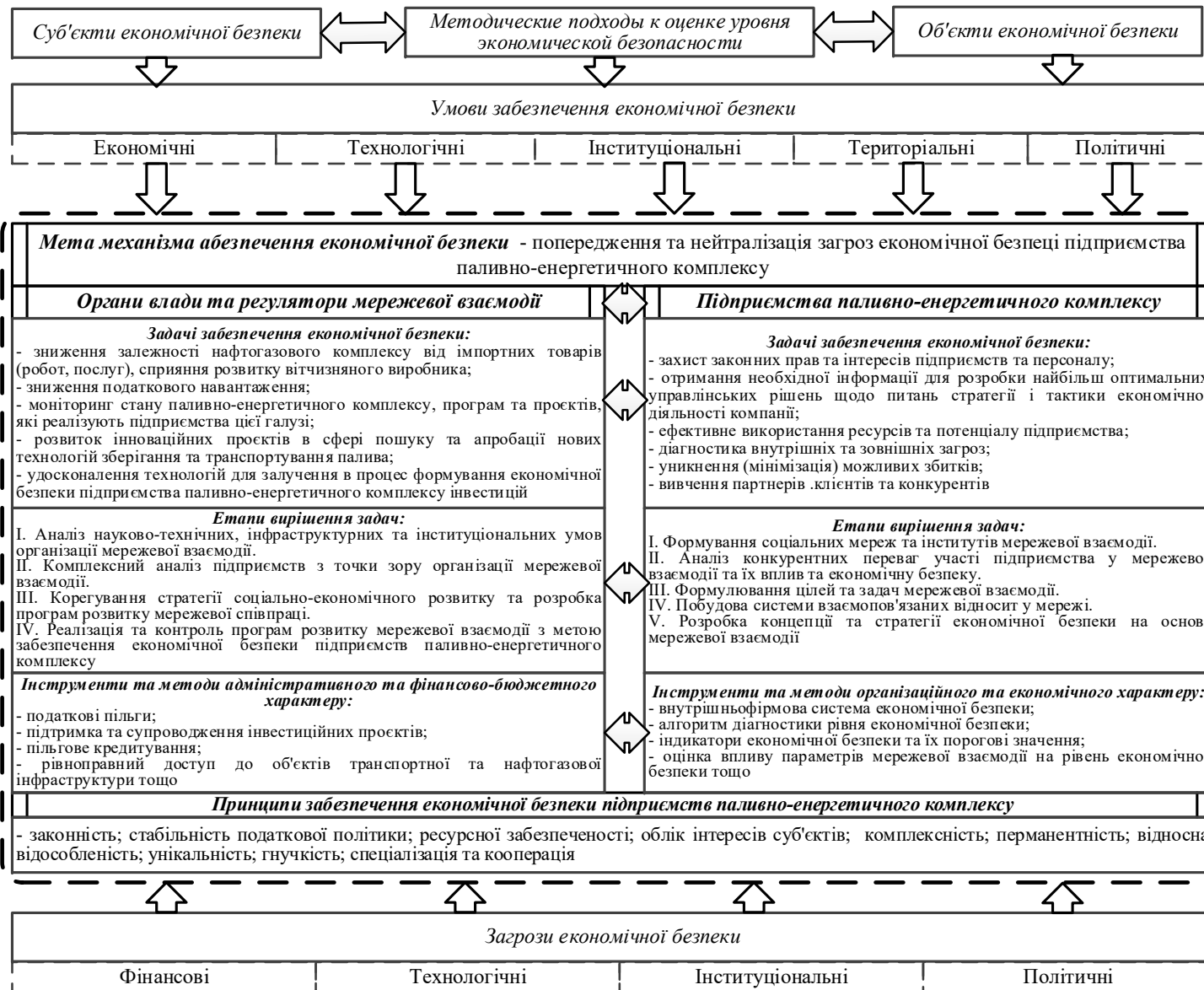

Рис. 1. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії
 Джерело: розроблено автором на основі [1-6]

Розроблений механізм забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії складається з канонічного «трикутника» – суб'єкт, об'єкт та методичні підходи.

До суб'єктів економічної безпеки підприємства відносяться керівники підприємств, топ-менеджмент, служба економічної безпеки, весь персонал. Стосовно до підприємств паливно-енергетичного комплексу суб'єктами забезпечення економічної безпеки також є органи державної влади та підвідомчі їм установи.

До об'єктів економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу відносяться запаси природних ресурсів, виробничі ресурси, персонал, фінансові кошти, інформація тощо. Треба зазначити, що у мережевому підході в якості об'єктів так само виступають позиція в мережі, стабільність контрагентів, ступінь координації та кооперації між мережевими агентами.

Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства і розроблені на їх основі заходи її забезпечення дозволяють захистити підприємства від реальних і потенційних загроз. В якості інструментів забезпечення економічної безпеки в мережевому підході виступатимуть як система індикаторів визначення рівня економічної безпеки внутрішнього середовища підприємства паливно-енергетичного комплексу без урахування впливу мережеских факторів, так й система показників оцінки позиції підприємства в мережі.

Відправною точкою механізму забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу є досягнення мети економічної безпеки, зокрема: попередження і нейтралізація загроз.

Слід зазначити, що успіх діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу і їх економічна безпека залежить не тільки від мережевої взаємодії, але й від умов, що пред'являються зовнішнім середовищем (фінансових, інституційних, технологічних, територіальних, політичних), частина яких

піддається регулюванню при правильно вибудованих відносинах в міжпідприємницьких мережевих структурах.

Інституційне середовище економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу країни представлене Законами України, нормативно-правовими актами та іншими регламентуючими документами.

До політичних умов забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу відносяться проведення науково-дослідних робіт і підготовка кадрів на основі пріоритетів розвитку галузей економіки, ступінь і напрямки державного регулювання паливно-енергетичного комплексу, поділ повноважень державних, регіональних та місцевих органів влади, а також підтримка науково-технічного розвитку.

Економічні умови представлені рівнем конкуренції в галузі і суміжних галузях, інвестиційним кліматом, процесами глобалізації та екологізації економіки, податковим і тарифним регулюванням, розвитком банківської системи.

З рис. 1 видно, що безперервне, безпечне і ефективне функціонування паливно-енергетичного комплексу і відносяться до нього підприємств схильне фінансовим, технологічним, інституційним і політичним загрозам. Треба зазначити, що всі види загроз, так чи інакше, пов'язані один з одним. Розглянемо більш детально ці загрози в табл. 1.

Таким чином, функціонування розробленого на рис. 1 механізму забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії забезпечить:

- економічно ефективну участь для всіх сторін;
- відбір не тільки наявних контрагентів у ланцюжку створення цінності, а й потенційно можливих мережевих партнерів;

отримання синергетичних ефектів від мережевої взаємодії при співпраці як з кожним окремим мережевим агентом, так і з сукупністю мережевих учасників.

Таблиця 1. Загрози економічній безпеці підприємств паливно-енергетичного комплексу

№ з/п	Загрози	Основні складові загрози
1.	Фінансові	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень капітальних вкладень, в тому числі й в наукові дослідження та розробки інноваційних проектів та продуктів. 2. Зростання інвестиційних витрат на транспортування продуктів паливно-енергетичного комплексу при одночасному зниженні рентабельності. 3. Зростання трансакційних витрат. 4. Криміналізація економіки у паливно-енергетичному секторі.
2.	Технологічні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вичерпаність продуктів паливно-енергетичного комплексу. 2. Низька інноваційна активність. 3. Моральне та фізичне зношення обладнання, транспортних засобів та інших необоротних активів 4. Низька конкурентоспроможність вітчизняних технологій (а подекуди їх повна відсутність).
3.	Інституціональні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необ'єктивність наявної системи оподаткування. 2. Дія інституціональних пасток у законодавстві, які можуть призвести до додаткових витрат. 3. Опортуністична поведінка деяких підприємств паливно-енергетичного комплексу України. 4. Порушення механізмів зворотного зв'язку паливно-енергетичного комплексу із забезпечувальними галузями
4.	Політичні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повномасштабна військова агресія проти України спричиняє багато викликів щодо зовнішніх загроз руйнування підприємств паливно-енергетичного комплексу 2. Міжнародні вимоги, які висуваються партнерами України на їх відповідність світовим стандартам. 3. Зростання конкуренції на ринку паливно-енергетичного комплексу, особливо з боку іноземних компаній 4. Міжнародний тероризм. 5. Загострення політичних протистоянь

Джерело: систематизовано автором на основі [7, 8]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розроблений механізм забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу на основі їх мережевої взаємодії дозволить досягти стратегічних цілей забезпечення національної та економічної безпеки країни, нейтралізувати найбільш небезпечні внутрішні і зовнішні виклики і загрози

підприємствам паливно-енергетичного комплексу шляхом координації потенціалів і вжиття наведених заходів, що дозволяє ефективно зберігати та транспортувати продукти паливно-енергетичного комплексу, а також тримати в рівновазі екологічний баланс.

Очікуваними результатами реалізація запропонованого механізму можуть бути наступні, а саме:

- нові джерела зростання обсягів нафтогазовидобутку, обсягів продукції нафтогазопереробної та нафтогазохімічної галузі;

- прийняття нормативних правових актів на державному, регіональному і місцевому рівнях, що впливають на розвиток галузі, в тому числі в частині залучення суб'єктів малого і середнього підприємництва до транспортування та зберігання продуктів паливно-енергетичного комплексу – це також забезпечить й збереженість цих ресурсів від зовнішніх терористичних атак, які здійснюються постійно під час повномасштабної воєнної агресії против України;

- технічне переозброєння господарюючих суб'єктів паливно-енергетичного комплексу на основі інноваційних технологій та обладнання;

- підвищення рівня раціонального використання ресурсів на основі впровадження інноваційних технологій;

- забезпечення сталого екологічного розвитку діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Література

1. Суходоля О.М., Харазішвілі Ю.М., Бобро Д.Г., Сменковський А.Ю., Рябцев Г.Л., Завгородня С.П. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. Київ: НІСД, 2020. 178 с.

2. Щуров І. Методологія системної трансформації енергетичного сектора національної економіки в умовах енергетичного переходу. Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». 2022. №23. С. 90-95.

3. Павленко І. Оцінка енергетичної надійності країн Європейського союзу. *Економіка і організація управління*. 2020. № 1 (37). С. 28-38
4. Гораль Л.Т. Багатоаспектність формування процесу управління безпекою розвитку промислового підприємства. *Проблеми економіки*. 2020. №2. С. 240–246.
5. Правдюк Н.Л., Ярославський А.О. Формування організаційно економічного механізму управління економічною безпекою зернопереробних підприємств. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 8. С. 77-85
6. Варічева Р. В. Методичні підходи до оцінки якості економічної безпеки підприємства: облікове забезпечення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 3. Т.1. С. 88-93.
7. Сосновська О. О. Вплив ризиків на систему економічної безпеки підприємства в умовах циклічного розвитку економіки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 4. С. 82–88.
8. Доценко І.О. Формування системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу підприємницьких ризиків. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 1. С. 69-78.

References

1. Sukhodolia, O., Kharazishvili, Yu., Bobro, D., Smenkovskiyi, A., Riabtsev, H. and Zavorodnia, S.P. (2020), *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: metodolohiia systemnoho analizu ta stratehichnoho planuvannia* [Energy security of Ukraine: methodology of System Analysis and strategic planning], NISD, Kyiv, Ukraine.
2. Shchurov, I. (2022), “Methodology of systemic transformation of the energy sector of the national economy in the conditions of energy transition”, *Ekonomichnyi visnyk NTUU «Kyivskiyi politekhnichnyi instytut»*, vol. 23, pp. 90-95.
3. Pavlenko, I. (2020), “Assessment of energy reliability of the European Union countries”, *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 1 (37), pp. 28-38.

4. Horal, L. (2020), "Multidimensional formation of the process of managing the safety of industrial enterprise development", *Problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 240-246.

5. Pravdyuk, N. and Yaroslavsky, A. (2019), "Formation of an organizational and economic mechanism for managing the economic security of grain processing enterprises", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 8, pp. 77-85.

6. Varicheva, R. (2016), "Methodological approaches to assessing the quality of economic security of an enterprise: accounting support", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3 (1), pp. 88-93.

7. Sosnovska, O. (2018), "Influence of risks on the system of economic security of an enterprise in the conditions of cyclical economic development", *Problemy systemnoho pidkrodu v ekonomitsi*, vol. 4, pp. 82-88.

8. Dotsenko, I. (2013), "Formation of a system for assessing the level of economic security of an enterprise, taking into account the impact of entrepreneurial risks", *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika*, vol. 18 (1), pp. 69-78.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2023 р.